

Оригинални научни рад

351.74/78:316.62
doi:10.5937/zrpfns51-15152

Др Свeйлана С. Станаревић, доцент
Универзитeт у Београду
Факултeт безбeднос ти
svetlana_stanarevic@yahoo.com

МЕХАНИЗМИ ИЛИ НАЧИНИ РАЗВИЈАЊА И УНАПРЕЂЕЊА БЕЗБЕДНОСНЕ КУЛТУРЕ

Сажeтaк: У овом тeкст у ћокушаћeмо да објаснимо и прeйоручимо начине на који се може развијати или унапрeдити безбeдносна култ ура. Наимe, овај концепт се у студијама безбeднос ти најчeшће прeдст авља као средст во или аналитички оквир за разумевањe промена, које се дешавају у безбeдносној сфeри током времена. Међутим, жeлимо да нагласимо важност размајрања и применe безбeднос не култ уре као средст ва за стварањe промена, што може бити значајно у (садашњем) тренутку турбулентних дешавања широм света, који имају нарочитe безбeднос не импликације. Порeд аналитичких могућности, концепт безбeднос не култ уре има и нормативне и у том смислу је важно утврдити који све механизми иа и фактори могу допринети да се развија и унапреди. Ми смо се у овом раду оидефинисали да прeдст авимо улогу и значај система образовања, усвошавањe и развијањe стандарда, увођењe механизма контроле и обавезивањe и/или посвећенос ти.

Изабрани механизми и/или фактори су важни јер испуњавају/задовољавају потребу за одређеним степеном знања и вештина, обезбеђују поштовање безбeдносних мера, правила, процедура и очекивања, утичу на понашање којим се ствари утврђене вредности, а уз то показују дугорочну посвећеност како би се изградиле ошворене и поверљиво окружење фокусирано и проактивно према смањењу ризика и претњи за добробит свих.

Кључне речи: безбeдносна култ ура, образовање, контрола, обавезивање, стандарди.

1. УВОД

Чињеница је да су термин и концепт безбeднос не култ уре релативно кратко у истраживачком пољу теоретичара студија безбeднос ти, али се у

прихватљивој и значајној мери промишљају и анализирају код истраживача и теоретичара који долазе и из других научних дисциплина и са различитих меридијана. Према доступној и анализираној литератури уочено је да се користи и развија нешто више од три деценије.¹

Потреба и интерес савременог (цивилног) друштва за безбедношћу, која је, између осталог, условљена и омогућена социјалним променама и трендовима у јачању демократских институција, може се остварити стабилним утемељењем и развијањем безбедносне културе. Дистинкција између потребе и интереса за безбедношћу и потребе за културом односи се углавном на начин на који се долази до задовољења тих потреба, који је најчешће одређен утицајима из друштвеног окружења. Култура и цивилизација одређују начине задовољавања потреба које су важне за достојанствен и квалитетан живот, а безбедносна култура као концепт може се, дакле, сместити у оквир дисциплине која безбедносне појаве живота настоји да спозна у њиховом културном значењу. Дакле, да бисмо на адекватан начин разумели концепт безбедносне културе, неопходно је увести у разматрање, одговарајуће разумевање и употребу концепта културе, с једне стране и концепта безбедности, с друге стране. Подстицање размишљања о безбедности и пратећим појавама и феноменима, како би се правовремено одговорило на

¹ Појам „безбедносна култура“ први пут је поменут у Завршном извештају Међународне агенције за атомску енергију (IAEA, 1986) о нуклеарној катастрофи у Чернобиљу. Извештај број 75 INSAG-1, 1986. Термин „безбедносна култура“ још је потпуније објашњен у „Основним принципима безбедности нуклеарних електрана“, у оквиру серије упутстава No 75, INSAG-3, објављеним 1988. године. У међувремену је уочено, да се поред области нуклеарне безбедности, када је у питању његова практична димензија, концепт безбедносне културе највише везује за област заштите информација (у великим корпорацијама), процене ризика, у сфери глобалног управљања итд. Када је у питању домаћа литература, појам безбедносне културе је први пут дефинисан у *Лексикону безбедности*, где ју је Обрен Ђорђевић описао као део опште културе који обухвата „скупи сазнања из области безбедности (основне вредности и тековине које су објекти најада и заштитне, методе и облици, као и носиоци угрожавања) која чине појединце, средине и друштво способнијим да распознају методе, облике и радње угрожавања, као и носиоце тих делатности, без обзира где се и како испољавају“, Видети: Обрен Ђорђевић, *Лексикон безбедности*, Партизанска књига, Београд 1986). Након тога, Љубомир Стајић је покушао да преобликује и још јасније дефинише термин и представи га као „скупи усвојених ставова, знања, вештина и правила из области безбедности, испољених као понашање и процес, о појреби, начинима и средствима заштитне личних, друштвених и међународних вредности од свих извора, облика и носилаца угрожавања, без обзира на место или време њиховог испољавања. Видети: Љубомир Стајић, *Основи безбедности*, Драганић, Београд, 2006. И код већине других дефиниција које су се у међувремену појавиле уочавају се кључни елементи безбедносне културе, као што су знање, ставови, понашање, вредности, норме, правила и тсл. Иако је ове елементе компликовано одредити према неком приоритету (да ли нам је важније знање о безбедности и опасностима које је могу нарушити и угрозити, неки ставови које имамо поводом тога, или је важније како се понашамо и како реагујемо у одређеној опасној ситуацији, којих оравила се придржавамо), они могу да варирају од једног стања до другог или од једног контекста до другог.

претње и рањивости, подразумева уважавање релација и интеракција које се дешавају између концепта културе и безбедности који као крајњи производ дају нови конструкт и концепт безбедносну културу.

Услед прегруписивања сложених категорија, организације садржаја и редефинисања односа добијамо једну нову активност и концепт који одређују и правац којим ће се кретати појединачне компоненте (култура и безбедност). Укључујући обе компоненте дефинишемо начин на који се развијају одређене идеје о безбедносном поретку и структури, као и ономе што је уочено као опасност или претња по утврђене вредности, а самим тим и одређује пут који ће се трасирати како би се у потпуности одбранили од њих. Данас присуство и развијеност безбедносне културе значајно помаже да се осигура да безбедносни разлози буду узети у разматрање при доношењу стратешких одлука (на нивоу државе, друштва, заједнице или појединца), без обзира на то да ли су ове одлуке део државне спољне и безбедносне политике или политике неког другог ентитета или и неке друге политике, а не само безбедносне.

За нормално функционисање једног друштва, државе или било које друге заједнице неопходан и приоритетан услов свакако представља елементарна безбедност, али је, да би се он испунио, нужно, између осталог, развијати и унапређивати безбедносну свест свих чланова заједнице. Она подразумева постојање потребе да се заштите, обезбеде, осигурају или одбране одређене вредности, идентификују и распознају ризици и претње угрожавања, утврде снаге и моћи индивидуе, групе или шире заједнице која треба да буде заштићена, осигурана и обезбеђена, али и препознају интереси које треба остварити или за које се треба залагати.² Да би се реализовали активности и задаци који воде том циљу, али и циљевима сарадње међу државама, различитим друштвеним групама, поштовања права и слободе других, очувања мира и стабилности, неопходно је у континуитету радити на развијању свести о улози и значају безбедности у функционисању једне заједнице, једног друштва и њихових чланова.

Кључни фактор који ће указати на чињеницу да је безбедност важна јесте култура. То јест, култура ће одредити и означити интерес безбедности као један од приоритетних интереса који мобилише све ресурсе једног друштва, према којем и усмерава своје активности. Оног тренутка када најшира заједница прихвати свест о опасностима, облицима и носиоцима угрожавања и буде спремна да успешно одговори на њихово деловање, тада ће и њена безбедност бити значајно унапређена, а изабрани модел понашања постаће део ширег културног миљеа. Не заборавимо, немају сва друштва и заједнице исте проблеме и нису окружене истим опасностима, понекад су заједнички

² Светлана Станаревић, „Концепт безбедносне културе и његовог развоја“, докторска дисертација, Факултет безбедности Универзитет у Београду, Београд, 2012.

(тероризам, природне катастрофе³), али чињеница је и да не реагују све заједнице на истоветан начин и не придају исти значај свакој опасности или претњи којима су окружене. Тако и нуде различите одговоре на изазове и претње којима су окружени. Нека друштва и државе већи акценат дају образовању, неке развијају система контроле, неке унапређењу законске регулативе и стандардима, а неке бирају генерално одговорнији и посвећенији приступ према преузетим обавезама и у правном и у моралном смислу.

2. МЕХАНИЗМИ ЗА РАЗВИЈАЊЕ БЕЗБЕДНОСНЕ КУЛТУРЕ

Безбедносна култура као концепт помаже да се схвати суштина бројних безбедносних проблема, тако да се може сагледати и анализирати у контексту превенције друштвених конфликта, системских одговора на ризике и нових безбедносних инфраструктура. То је концепт који се постепено развија и, као што је већ наглашено, прожима све нивое безбедносне политике, од питања безбедности на појединачном нивоу до питања безбедности државе (посебно односа мира и рата). Међутим, како радити на томе да се развија, негује и унапређује безбедносна култура у једном друштву? Овде ћемо понудити неке од идеја о механизмима и начинима захваљујући којима се она може успешно развијати, што се и препознаје у многим друштвима и државама.

2.1. Приступ заснован на образовању

Развој и примена концепта безбедносне културе заснован на образовању подразумева пренос и неговање знања, способности и специјализованих вештина, формирање ставова, као и проширење хоризонта индивидуалности. Допринос образовања развоју друштва у односу је управне пропорционалности са развојем безбедносне културе. Јачање једне од ових компоненти доприноси јачању друге, и обратно. Осведочена узајамна двосмерна веза развоја образовања и сваке друге врсте позитивног развоја у бројним друштвеним подручјима, иако није апсолутна и дословна, одавно се не доводи у питање. Ширењем образовања, значајног и самог по себи, омогућен је настанак готово свих особености модерних друштава. Неке од њих су: општи пораст писмености, технолошки развој, побољшање социјалних и других услова живота, демократизација друштвених односа, могућности правичније вертикалне промоције непривилегованих слојева, професионализација за-

³ Љубомир Стајић, Безбедносна култура као фактор заштите животне средине, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, 4/2014, стр. 69-84.

нимања и слично. Велике наде полагане у образовање углавном су се кроз историју показале оправданим.

Бројне улоге које систем образовања има у друштву истичу га као делатност која би могла у великој мери допринети развоју безбедносне културе друштва и појединца. Делујући као нека врста „пречице“ између знања и веровања претходних и садашњих генерација, оно помаже да се из целокупног наслеђа преузму истински доприноси култури који унапређују људска знања и безбедност. У том смислу би, поред садржаја који се изучавају, и процесна страна образовања требала да негује критичко мишљење, стимулише и нуди алтернативе, указује на замке манипулације и омогућава исказивање различитости. Све су то компоненте које амортизују конфликте у демократским друштвима и посредно унапређују безбедност.

Васпитање и образовање са постизањем примереног и задовољавајућег нивоа безбедносне културе треба да буде у функцији својеврсног развоја младих и одраслих учесника овог оспособљавања. Овај процес представља и својеврстан аспект социјализације личности (схваћене у ужем смислу као процес прилагођавања захтевима друштвене околине усвајањем начина понашања, правила и вредности које су у њој уобичајене), а спроводи се васпитањем, и то преко социјалних односа, контаката и додира интерперсоналног карактера, али и преко укупне организованости, целисходности и планске заснованости, ефикасности и врхунског квалитета образовања и оспособљавања.⁴

Развијање и учвршћивање универзалних људских вредности на којима образовање може инсистирати најчешће је хомогенизујућа снага сваког друштва, као и заједништва међу људима уопште. Уважавање своје културе, упознавање других и дијалог међу њима чине препреке искључивостима разних врста, које су се неретко испољавале и у виду ратова, па и терористичких дела. Приближавање корпуса суштинских заједничких вредности помаже међусобном разумевању и превладавању негативних стереотипа и предрасуда међу супротстављеним културама. образовање је обично верна слика друштва у којем се развија, па се на основу стања у друштву може закључивати какво је образовање, али се, и обратно, на основу стања у образовању може судити у којем правцу се креће друштво у целини. Чини се да, на путу глобалног споразумевања међу културама, пред образовањем, и не само њим, стоји још много задатака пре него што будемо могли да се одрекнемо у потпуности тезе о сукобу цивилизација.⁵

⁴ Љубомир Стајић, Саша Мијалковић, Светлана Станаревић, Безбедносна култура, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад, 2013, стр. 92.

⁵ Светлана Станаревић, Љубинка Катић, „Развој и примена концепта безбедносне културе у супротстављању тероризму“, у Зборнику: *Сујројсћављање савременом орђанизованом*

Као предуслов напретка, образовање је саставни део најширих и најзначајнијих друштвених преокупација у свим земљама света. Сматра се да оно представља значајан део „меке“ моћи националних држава и као такво је једно од најмоћнијих средстава за културно, етичко, професионално формирање личности у условима научно-технолошке револуције, демократизације друштвеног живота и тржишне привреде.⁶ Промене којима смо захваћени воде преиспитивању досадашњих политичких, државних, економских, образовних и културних идентитета. Сва дешавања крећу се у оквирима општег, планетарног преплитања идеја, догађаја, актера. Међузависност диктира развој економије, технологије, политике, медија и других чинилаца, и њен први плод је постепено потискивање националних суверенитета и зарађање локалних идентитета пред инвазијом моћних транснационалних институција и процеса. Овај процес може да подразумева стварање нових културних блокова и синтеза, али и губитак, нестајање – у распону од декултурације до отвореног етноцида – бројних мањинских култура⁷

Сва савремена друштва су у мањој или већој мери изложена утицајима ових промена, посебно образовни и културни системи. Све чешће се у локалном миљеу репродукују социјалне установе, вредности и обрасци понашања глобалног друштва. Животни стилови, аспирације, доколица, потрошња, рад, информације и слична подручја носе дубоке трагове глобалне културне хомогенизације, оријентишу се и сагледају мерилима и трендовима глобалне културе. Као одговор овим утицајима свако друштво и/или држава морају изградити своју концепцију усвајања тековина „светског друштва“ (*world society*), односно интеграције у глобализоване социјалне и друге институције, али и бити свесни модела понашања, интелектуалних и материјалних ресурса који прате глобалне културне токове. Наравно, ова локална верзија глобалне културе сучељава се са локалним културним идентитетом, националним културама, чије преобликовање може имати тешке, патолошке последице и угрозити саму идеју културног диверзитета или плуралитета култура.

У дефинисању улоге образовања у даљем развоју безбедносне културе друштва и појединаца у односу на могуће претње (на пример, тероризам, елементарне непогоде и катастрофе, корупција), неопходно је полазити од потреба везаних за разумевање узрока појаве угрожавања, начина њеног испољавања и начина супротстављања. Поред тога, важно је указати и на чињеницу да подједнако треба дати значај свим нивоима образовања како би се омогућило да се шири друштвени слојеви оспособе и прихвате основ-

криминалу и тероризму (уредници Саша Мијалковић, Драгана Коларић, Дане Субошић), Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2011.

⁶ Светлана Станаревић, „*Концепт безбедносне културе и њеног развоја*“ докторска дисертација, Факултет безбедности Универзитета у Београду, Београд, 2012.

⁷ Antony D. King (ed), *Culture, Globalization and the World – System*, London, Macmillan, 1991.

не поставке концепта безбедносне културе (што заправо већ и постоји у многим европским земљама, САД, Руској Федерацији, Турској и многим другим). Истовремено, кроз посебне форме образовног процеса могу се јачати способности лидера државних институција, као и професионалних безбедносних структура да успешније анализирају стратешко окружење и динамику промена у њему, као и да препознају и реагују на претње. С тим у вези, важно је истаћи чињеницу да је безбедност постала веома значајна тема академског проучавања, да су међународне организације и академске институције подстакле утицај цивилног сектора на решавање питања безбедности, да се појављују студије које се баве парламентарним надзором над сектором безбедности, цивилно-војним односима и безбедносном културом.

Подручје студија безбедности у модерним друштвима већ у данашњем културном контексту захтева, поред традиционалног приступа безбедности и надградњу и свеобухватнији унакрсно дисциплинарни и мултидисциплинарни приступ. Мултидимензионално поимање безбедности многоструко шири дијапазон кадрова безбедности чије образовне потребе у том случају знатно превазилазе садржаје уже безбедносних дисциплина. Мора се водити рачуна и о њиховом будућем радном анагажовању, где се поред традиционалних послова безбедности у оквиру такозваног „тврдог језгра безбедности“, подразумева и дијалог са формама и организацијама цивилног друштва, медијима, међународним институцијама и установама, стручним и научним удружењима, локалним друштвеним окружењем, глобалним мрежама, академским и корпорацијским срединама, дакле, свима који на неки начин задовољавају потребе државних и недржавних објеката безбедности.⁸

Поред свега наведеног, још једном би нагласили, да би један од конкретних задатака формалних и неформалних образовних институција морао да буде усмерен и ка спољашњој друштвеној средини, много ширем контексту који се тиче неких недовољно развијених аспеката образовања, као што су, на пример, образовање за критичко коришћење масовних медија било које врсте или информатичких технологија. Позната преимућства ових релативно нових извора сазнања повезана су и са бројним ограничењима. Огромном утицају који имају традиционални медији или интернет, као средства својерсног неформалног или информалног образовања, на формирање јавног дискурса о одређеним питањима, неопходно је придружити усклађену способност људи да разумеју начине њиховог функционисања. Неспорне предности ових све демократичнијих начина образовања често су праћене губитком темељитости, прецизности и поузданости, својствима која су неопходна у стицању знања.

⁸ Љубинка Катић, Жељко Бралић, Светлана Станаревић, „Образовне потребе и стратегије развоја студија безбедности“, Андрагошке студије, Институт за педагогију и андрагогију, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Београд, 2012, стр. 143-160.

Формалне образовне институције су добар пример за више учествовање у одабирању и истицању бројних још неискоришћених предности које пружају нови извори сазнања, али и указивати на аспекте у којима они могу чак и да буду штетни. Изложеност актуелним, „популарним“ и контраверзним темама, попут тероризма, при том је свакодневна, а карактер и проверљивост података који су у оптицају дискутабилни. Комплексност света тешко је сводива на поједностављене слике медијске продукције, али зналачки употребљени нови медији, истовремено омогућавају готово тренутни приступ неисцрпним изворима сазнања. Научити младе генерације, и остале, критичкој употреби поменутих извора оспособило би их за успешнији саморазвој и самообразовање, све чешћи пут којим се стичу знања. У подручју безбедности је та потреба можда израженија него другде, јер је разлика између знања и манипулације нејаснија, а потреба за доношењем одлуке у складу са сопственим циљевима израженија.

2.2. Приступ заснован на обавезивању/посвећености (*commitment*)

Договор, који се постигне у неком односу, да се обавља одређена делатност и у утврђеном тренутку у будућности, у извесним околностима, може се свести под значење израза обавезивање (*commitment*). Или, као што пише у *Cambridge Dictionary*: „... *сїремносїї да своје време и енерџију даїїе нечему у шїїа верујейїе, или обећање или чверсїїа одлука да нешїїю урадиїїе ...*“⁹ Обавезивање често прати посвећеност и може укључити више момената. Прва и најосновнија је посвећеност скупу вредности, принципима или веровању. Ово опредељење подразумева постојање визије и сврхе зашто се нешто ради или не ради. Следећи моменат се односи на снажан осећај интегритета и самопоуздања, што подразумева и стално самоусавршавање, а такође одлучност и упорност у раду да се започетò заврши, да се заврши на најбољи могући начин. Важна је подршка и могућност да се поправи, односно побољша крајњи учинак, да се посвећеност постави на један виши ниво, спремност да се тражи и да се нађе бољи начин да се реши проблем.

Према најранијим истраживањима везаним за ову тему и аутору Келману, постоје различити мотивациони процеси у основи појединачних ставова који прате посвећеност.¹⁰ Стога Келман наводи поштовање, идентификацију и интернализацију. Поштовање се јавља када су ставови и понашања

⁹ *Cambridge Dictionary*, <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/commitment> 02.09.2017.

¹⁰ Kelman, H. C. „Interests, relationship, identities: Three central issues for individuals and groups in negotiating their social environment“, in: S. T. Fiske, A. E. Kazdin & D. L. Schacter (eds.), *Annual Review of Psychology* (vol. 57, pp. 1–26), Palo Alto, CA Annual Reviews, 2006.

усвојени у циљу добијања одређене награде или избегавања одређене казне. Идентификација наступа када људи усвоје одређене ставове и понашања у циљу да буду повезани са задовољавајућим, самоодређујућим односом са другом особом или групом. Интернализација се збива када људи усвоје ставове и понашања, који су наметнути у виду спољашњих норми и стандарда, при чему њихов садржај на почетку није подударан са њиховим вредносним системима, али то временом постане. Другим речима, спољашња морална норма постаје унутрашња.

На сличан начин можемо посматрати обавезу или посвећеност као конструкт који се налази у основи одржавања односа између држава на међународном плану. Занимљив је пример у оквиру међународног правног режима који се развијао након Првог, а нарочито након Другог светског рата, као најамбициознији напор у историји за усвајање нових међународних правних стандарда за људска права. Иако су се, под утицајем историјских околности, владе први пут сложиле, под окриљем ОУН, око нацрта споразума да се смање могућности таквих трагедија у будућности, закључак о развоју успешног правног режима био је преурањен. Све разгранатији систем уговора које је требало ратификовати примљен је са одређеном дозом резерви. Наиме, појавила се могућност потенцијалних ризика – да се обавеза која се преузима и посвећеност испуњењу ставки из уговора у будућим околностима тешко може реализовати.

У складу са тим, јавља се неколико групација влада које разнолико одговарају и приступају ратификацији тих споразума. Једну групу чине државе које искрено ратификују и вреднују садржај уговора, те самим тим очекују поштовање за учињено. Другу групу представљају државе које начелно прихвате садржај уговора али их касније ипак не ратификују (примери држава које нису ратификовале Споразум из Кјота или Конвенцију о правима детета). Последњу групу чине државе које ратификују уговор, размишљајући стратешки и рачунајући да ће трошкови бити минимални, а учиниле су то и да би избегле критику или да би се додвориле домаћој или међународној јавности.

Занимљиво је представити и начин на који се покушава са имплементацијом принципа и норме R2P (Responsibility to Protect – Одговорност за заштиту). Наиме, у завршном документу Светског самита УН (World Summit Outcome) 2005. године позван је Савет безбедности УН да решава свирепе злочине, али он није имао доследан одговор у периоду који је уследио, на ситуације које обухватају геноцид, ратне злочине, етничко чишћење и злочине против човечности.¹¹ Тако да 10 година после Самита, у Извештају

¹¹ Заправо, Резолуцијом 1674 (усвојена 28. априла 2006. године), Савет безбедности УН потврдио одредбе параграфа 138. и 139. Завршног документа Светског самита 2005.

Генералног секретара УН из 2015. године (Report of the Secretary General UN) – *Важна и трајна посвећеност: сировођење одговорности за заштити*, можемо прочитати да се:

„Извештај закључује са шест кључних приоритета за одговорност за заштиту у наредној деценији, односно (1) сигнализирање политичке посвећености на националном, регионалном и глобалном нивоу како би се заштитило становништво од тешких/свирепих злочина; (2) подизање превенције као кључног аспекта одговорности за заштиту; (3) разјашњавање и ширење опција за правовремени и одлучујући одговор; (4) решавање ризика који се могу поновити; (5) јачање регионалних активности ради спречавања и одговора на свирепе злочине; и (6) јачање међународних мрежа посвећених спречавању геноцида и одговорности за заштиту.“¹²

На сличан начин се може разматрати још ранији покушај да се путем мировне дипломатије државе одрекну рата као средства националне политике, познат као Бријан-Келогов пакт потписан у Паризу 1928. године, уз учешће представника Белгије, Велике Британије, Италије, Јапана, Немачке, Пољске, Француске и Чехословачке. У првом члану Пакта стоји да државе потписнице: *...осуђују избегавање рату ради решења међународних спорова и да га се одричу као оруђа међународне полиције у својим међународним односима.*¹³ Колико су поједине потписнице, заиста биле посвећене овом циљу говори то да је било потребно само једна деценија да започне Други светски рат, захваљујући управо њиховом ратним и освајачким дејствима.

Поштовање кредибилних обавеза је тежак проблем за државе у анархичном међународном систему. Међутим, поштујући вредности и институције, управо развијене демократске државе треба да буду пример како се побољшањем својих способности одржавају међународне и сваке друге обавезе и одговорности. Дакле, да буду пример државама са нестабилним политичким режимима, slabим економијама, са неизграђеним демократским институцијама, иако, на жалост, није искључено да управо и демократске државе прве поведу и иницирају ратне сукобе. Зато је важно, радити на свим пољима и у свим државама како би се већим поштовањем обавеза и већом одговорношћу и посвећеношћу развијала безбедносна култура с једне стране, а с друге стране, безбедносна култура као део институција, део културе, део друштва, део демократских структура, мора управо то и да наглашава.

године у вези са одговорношћу да заштити становништво од геноцида, ратних злочина, етничког чишћења и злочина против човечности, чиме се обавезује Савет безбедности на акцију заштите цивилног становништва у оружаном сукобу.

¹² A vital and enduring commitment: implementing the responsibility to protect, Report of the Secretary General UN, A/69/981–S/2015/500,

<http://www.un.org/en/preventgenocide/adviser/pdf/N1521764%202015%20SG%20Report%20R2P%20English.pdf> 08.09.2017.

¹³ Уговор о одрицању рата (Бријан-Келогов пакт) од 27. августа 1928.

2.3. Приступ заснован на контроли и/или присили

Како је Рут Бенедикт давно рекла, друштво је само изузетно и у извесним приликама регулативно, а закон није исто што и друштвени поредак. У једноставнијим хомогеним културама колективна навика или обичај могу да потпуно замене потребу за установљавањем било какве званичне законске власти. Амерички Индијанци су умели да кажу: „У *сџаро* време није било сукоба око *ловишџа* или *месџа* за риболов. Онда није било закона, *џе* је свако чинио оно *џиџо* је *џраво*“.¹⁴ Тај начин изражавања, како истиче Бенедиктова, јасно показује како они у свом ранијем животу нису сматрали да су били потчињени неком друштвеном надзору који им је наметнут споља. Чак ни у нашој цивилизацији закон није ништа више до грубо друштвено оруђе, и то такво које је прилично често потребно обуздавати појединца у току његовог осиног живота. И како сматра Бенедиктова, никада га не треба изједначавати са друштвеним поретком.

У сваком друштву кроз густу мрежу власти и ауторитета (и институција) намећу се принуде, забране или обавезе. Да ли се и како оне испуњавају, проверава се одређеним успостављеним системом контроле али и присиле. Контрола се може објаснити као моћ да се утиче или усмери понашање људи или ток догађаја (*English Oxford Living Dictionaries*), али и као свесна људска делатност коју чини упоређивање постигнутих резултата са намераваним, односно очекиваним исходом, што се нарочито примењује у менаџменту и представља једну од његових функција.¹⁵ У другом случају, контрола се састоји од посматрања и оцењивања туђе делатности, и то према раније утврђеним мерилима, након чега, уколико постоје одступања, може доћи до одређене интервенције корективног карактера, како би се отклонио недостатак, мада исход контроле може бити и само репресиван.¹⁶

Када је реч о контроли, запажамо неколико сегмената које је важно раздвојити, који је ниво контроле, шта је предмет контроле и, на крају, начин контроле. Ниво контроле подразумева постојање целине и постојање појединих делова. Предмет контроле могу бити значењски елементи понашања, али их је тешко уједначити и униформисати, па се зато пажња пре указује економичности, ефикасности, унутрашњој организацији као показатељима снаге и успешности или неуспешности. Начин контроле подразумева непрекидну, сталну принуду, надзор над разним видовима активности, а не само над њеним резултатима. Уколико посматрамо контролу на једном ширем

¹⁴ Рут Бенедикт, *Обрасци кулџуре*, Просвета, Београд, 1976, стр 270.

¹⁵ Robert J. Mockler, *Readings in Management Control*. New York: Appleton-Century-Crofts.1970, pp. 14–17.

¹⁶ Љубомир Стајић, *Контрџола џолицџе и служџби безбедносџи*, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, 2012, стр. 19.

плану, француски теоретичар Делез (Gilles Deleuze) је указао на *друштво контроле* и кроз своја размишљања о томе, заложио се за критичко испитивање опсесије ризиком, контролом и небезбедношћу, јер у његовом тумачењу друштва контроле долази се до крајности у којој се уз помоћ нових технологија и биополитике, као политичким инструментима, „*modulate*“ понашања тела, тржишта, територије, животне средине, борбене површине, биокриминала и тсл. Фокусирајући се на ове увиде које је дао Делеузе у свом есеју о друштву контроле (1990), Марк Лејси (Mark Lacy) је указао на нову синергију између дизајнера и доносиоца одлука, која омогућава интензивирање друштва контроле кроз производе „комуникативности“ (као што је иронично ‘Homeland Security Blanket’) и дизајнера безбедности.¹⁷ Ово размишљање морамо узети у обзир, када покушавамо да говоримо о контроли и надзору, као могућим механизмима за развијање безбедносне културе, који могу показати и своју крајње негативну природу, односно који се могу препознати и у концепту државе националног надзора, где влада располаже одређеним техникама контроле, које би морале бити усклађене са уставом и које подразумевају поштовање људских права.¹⁸

Контрола се може остварити наметањем одређених културних вредности, веровања и норми понашања некој циљној групи, са позиције ауторитета. Када већина у оквиру циљне групе прихвати те вредности и норме, и усвоји их као своја лична правила мишљења и понашања, онда и контрола њиховог понашања постаје једноставна. Можемо ли да претпоставимо да развијена безбедносна култура може бити снажнији механизам контроле понашања појединца, групе или заједнице у односу на формалне прописе или директан надзор од стране неког вишег ауторитета. Преко културе се покушава постићи не само контрола понашања, већ и мишљења и осећања чланова неке заједнице, што, морамо признати, није лако и не успева увек (мада је, на орвеловски начин посматрано, ипак могуће). У снажној култури контрола понашања долази изнутра (тада можемо говорити и о самоконтроли) и није потребна спољна контрола, која је увек скупа и неефикасна, а често и превише репресивна. Када чланови одређене друштвене групе или заједнице прихвате снажну културну вредност да не треба „поткрадати“ или на било који други начин угрожавати заједницу, онда можемо бити сигурни да они то неће учинити.

Да би се развила квалитетна безбедносна култура, значајан акценат се мора ставити на дугорочну посвећеност или обавезивање, као и на страте-

¹⁷ Mark Lacy, ‘Designer Security: Control Society and MoMA’s SAFE: Design Takes on Risk’, *Security Dialogue*, Vol. 39, Nos. 2-3, 2008, pp.333-57.

¹⁸ Драгутин, С. Аврамовић, Буђење силе – рађање државе националног надзора, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 3/2016, стр. 877-890,

шко управљање, а не само на контролу. Безбедносна култура је знатно више од објеката и процедура, реч је о стварању отвореног поверљивог окружења које је фокусирано и проактивно према смањењу ризика за добробит свих. Она је такође ретроспективна, актуелна и пројективна – од пређашњих искустава, преко тренутних изазова и претњи до антиципације будућих опасности.

2.4. Приступ заснован на примени стандарда

Поверење је важно и потребно, у области безбедности посебно, али се не можемо увек ослонити на то. У области безбедности и развоја безбедносне културе установљени су стандарди као покушај да се одређени безбедносни поступци униформишу и успоставе као мерило њихове поузданости, ефикасности и доследности.

Стандарди, као што знамо, у великој мери имају повољан утицај на већину аспеката наших живота. Они обезбеђују жељене карактеристике производа и услуга, као што су квалитет, пожељно деловање на животну средину, безбедност, поузданост, ефикасност. Када се доносе одређени закони и прописи они се често односе и на одређене стандарде и морају обавезно бити усклађени са њима. Сваки стандард је резултат колективног рада, па тако, државне институције, истраживачке организације, одбори (произвођача и потрошача, или корисника услуга) и други субјекти заједно делују на изради стандарда, који еволуирају идући у сусрет захтевима друштва и технологије.¹⁹

Посебна категорија су стандарди у области безбедности, везани за рад одређених структура како на унутрашњем тако и на спољашњем плану (међународни стандарди). Стандарди су важни у свим областима живота и рада, али су посебно значајни у области безбедности, и то: безбедносним

¹⁹ Постоји више врста стандарда и у различитим областима. Можемо издвојити једну поделу која обухвата: 1. *сјандарде сјецификације* (стандард који дефинише детаљне услове, да буду задовољни корисници производа, материјала, процеса и услуга или система, као и процедуре за проверу усаглашености са овим захтевима), 2. *методолошке сјандарде* (стандард који даје комплетан извештај о начину на који се обавља делатност – и, где је то прикладно, опреме или алата потребних да се изврши – и закључци који се односе на степен прецизности који одговара наведеном циљу), 3. *водиче сјандарде* (стандард који даје широке и опште информације о предмету, уз основне информације где је то примерено), 4. *речник* (стандардни попис дефиниција и термина који се користе у одређеном сектору, области или дисциплини), 5. *кодове праксе* (стандарди који садрже препоруке за прихваћене добре праксе, као што следи, од стране надлежних и савесних практичара, а које обједињавају резултате практичног искуства и стечених знања ради лакшег приступа и коришћења информација), 6. *сјандарде класификације* (стандарди који садрже ознаке и описе различитих разреда производа и који идентификују и организују податке у хијерархијском редоследу). www.bsigroup.com/standards, 28.08.2017.

агенцијама, полицији, војсци, царини, и у другим секторима.²⁰ Заправо, први стандарди везани за област безбедности сачињени су у оквиру корпоративне безбедности и царине, нарочито након почетка ширења Европске уније. Наиме, многе земље ЕУ су своју обавезу контроле граница, у складу са Шенгенским споразумом, спољним земљама Уније и због тога су хтеле да стандардизацијом безбедносних поступака, метода и средстава одрже и повећају своју безбедност.

Међу значајније, када је систем одбране у питању, наводе се НАТО-стандарди. Они уређују односе између држава чланица, али и свих других држава партнера²¹ које учествују у евро-атлантским безбедносним интеграцијама. Примена НАТО-стандарда је и војни услов за учлањење неке државе у ову организацију. НАТО-стандарди представљају запис о договору између неколико држава чланица или свих, којим усвајају исту или сличну војну опрему, наоружање, муницију, системе снабдевања и складиштења, као и оперативне, логистичке и административне процедуре.²²

На нивоу ОУН такође се користе стандарди, а међу новије свакако спадају Минимални оперативни безбедносни стандарди (МОСС). Настали су као потреба да се успоставе стандардна поља на бази минимума критеријума за безбедносне аранжмане, како би се унапредила безбедност на терену, ублажили ризици и омогућило извођење операција. Водич за MOSS је објавио Савет безбедности УН и он описује мере које се могу применити у целини или делимично, у зависности од безбедносних потреба датог радног места.²³

²⁰ Једна од важних тема које обухватају стандарди, када су у питању ове институције, може бити и безбедносна провера будућих запослених за многе положаје у владиним безбедносним структурама, која, између осталог, подразумева проверу отисака прстију и полиграфско тестирање. У сваком случају, важно је да стандарде прате и законски и подзаконски акти. Запослени у безбедносним структурама морају да добро познају закон, те, поред осталог, када је дозвољена употреба силе, знати како да правилно користе различита средства силе, укључујући и ватрено оружје. Императив у безбедносним структурама гласи да само стручњаци са високим нивоом знања о различитим законима могу постати чланови тима. Постављањем коректних и правних стандарда смањује се вероватноћа да се учини било шта незаконито.

²¹ Република Србија и НАТО закључили су 1. октобра 2008. године Споразум о безбедности информација (енг. Security Agreement), а Народна скупштина Републике Србије га је ратификовала 5. јула 2011. године. Овим споразумом гарантује се минимум неопходних стандарда заштите података који се међусобно размењују. На овај начин је омогућена размена информација поверљиве садржине са НАТО и створени услови за активнију улогу Републике Србије у Партнерству за мир. Поред наведених, прихваћени су и стандарди везани са војну опрему, обуку и процедуре које спроводе чланице НАТО-а. Сајт Министарства спољних послова Републике Србије, приступила 10. септембра, 2017. (<http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/spoljna-politika/sbp/partnerstvo-za-mir?lang=lat>)

²² Видети званични сајт НАТО:(www.nsa.nato.int), 21.08.2017.

²³ The Report of the Independent Panel on Safety and Security of UN Personnel and Premises Worldwide, 2008.

<http://www.un.org/press/en/2008/sgsm11656.doc.htm>, 15.08.2017.

Он је дефинисао одговорност за менаџере у седишту агенције (УН) и на терену, те као такав подлеже одговорности. MOSS је добро прихваћен и разумљив, а током година је и оплемењен уз пораст стандарда безбедности, посебно као одговор на терористичке претње. Током рада на терену уочена је важност планова за медицинску евакуацију и пружање медицинске помоћи. Показало се да је неопходно развијати хитне медицинске тимове, здравствене установе у угроженим областима, а као приоритети које је потребно обухватити стандардима наводе се медицински захтеви за болничаре, прву помоћ и спецификацију захтева медикамената.

Можемо поменути и стандарде који се користе у оквиру ЕУ, а везани су такође за мировне операције, и то су (изворно на енглеском језику): *Generic Standards of Behaviour for ESDP Operations (doc.8373/3/05)*. Принципи за имплементацију будућег развоја генеричких стандарда понашања (*Principles for the implementation and further development of the generic standards of behaviour*) – *Command, Documentation, Complaint procedures, Reporting mechanisms, Disciplinary measures, Training, Co-operation with international organisations and dialogue with partners, Lessons learned*.²⁴

Као неки од најважнијих стандарда за сваку организацију и институцију наводе се стандарди у области безбедности информација и информационих система, као што је стандард ISO 177799. Овим стандардима се дефинишу обим безбедносних функција и могућности, потребне политике за управљање информацијама и људским средствима, критеријуми за оцену безбедносних мера, регулисање безбедносних обавеза и потреба, контроле на свим нивима, технике за процену безбедности и процедуре за бављење безбедносним неуспесима, као и реаговање у кризним ситуацијама. Ако бисмо проширили поље безбедности које анализирамо, можемо говорити о стандардима у области безбедности хране, као што је HASSAP и многим другим.

3. ЗАКЉУЧАК

Безбедносна култура кроз своје нормативне могућности може да предвиђа начин на који се појединац, група или неки други ентитет понаша у складу са поштовањем безбедносних правила и очекивања. То, између осталог, подразумева могућност идентификовања опасности, ризика или претње којима су изложени и могућност да се ефикасно одговори на њих. То такође, подразумева јачање групне норме ради одржавања безбедносне праксе, тако

²⁴ Mainstreaming human rights and gender into European Security and Defence Policy – Compilation of relevant documents, European Communities, 2008: 51–52.

да сви учесници неког друштвеног односа подржавају једни друге у безбедносном понашању које је важно за добробит свих. Да би то понашање било што исправније, неопходно је исказати спремност и способност прецизног запажања, анализе и процене постојећих ризика (засновано на увежбавању задатака и учењу из искуства), али исто тако и показати мотивисаност, при чему је та мотивација заснована на утврђеним безбедносним вредностима које су општеприхваћене и пожељне. Такође, потребно је радити на дефинисању и креирању механизма који ће на најбољи могући начин допринети да се безбедносна култура развија у свим доменима живота, који су данас више него икада изузетно комплексни и захтевају велико културно знање, али и безбедносно знање и низ других способности и вештина како би се адекватно и правовремено на њих одговорило.

Поштовање безбедносних мера, процедура и стандарда може бити условљено и принудом, пре свега због страха од дисциплинских мера или санкција које могу бити примењене. Наравно ту се уочавају два приступа – један заснован на контроли (који се често показује као мање ефикасан) и други који се заснива на обавезивању и подразумева продубљено поверење и ефикасно обавезивање међу актерима.

Како би избегли крајност у коју нас сваки од механизма може довести (видети пример контроле), не смео заборавити да негујемо квалитативни елемент културе, а самим тим и безбедносне културе, који ће омогућити умереност и адекватни сензибилитет за сваку активност којом треба да се одговори на неку безбедносну претњу. Управо зато, јер представља једну од важних категорија савременог концепта безбедности, као и студија безбедности, безбедносна култура, захваљујући својим нормативним карактеристикама, може да се развија и унапређује кроз различите механизме који ће омогућити да се на прави начин одговори на сваки безбедносни изазов, ризик или претњу.

Svetlana S. Stanarević, Ph.D., Assistant Professor
University of Belgrade
Faculty of Security Studies
svetlana_stanarevic@yahoo.com

Mechanisms or Ways of Developing and Improving the Security Culture

***Abstract:** In this text we will try to explain and recommend the ways in which security culture can be developed or promoted. Namely, within security studies this concept is most commonly represented as a means or analytical framework of understanding changes occurring in the security sphere over time. However, we would like to underscore the importance of viewing and applying security culture as an instrument of bringing about change, which could prove significant at a time (such as the present) when turbulent events are happening all over the world, carrying serious security implications. As well as analytical potential, the concept of security culture offers normative potential and in that regard it is important to determine all the mechanisms and factors that can contribute to its development and promotion. In this paper, we have chosen to present the role and significance of the national educational system, the establishment and development of standards, the introduction of a control mechanism and commitment.*

The elected mechanisms and/or factors are relevant as they satisfy the need for certain kinds of knowledge and skills, ensure that security measures, rules, procedures and expectations are followed and met, encourage behavior by which set values are upheld, and show long-term commitment to creating an open and trusting environment that is proactive and focused on reducing risks and threats to the well-being of all.

Keywords: security culture, education, control, commitment, standards.

Датум пријема рада: 27.09.2017.